

ПОВІДОМЛЕННЯ

80-річчя української революції

М. В. ЛАЗАРОВИЧ (Тернопіль)

Українські січові стрільці в революційних подіях у листопаді 1918 р. в Східній Галичині

1 листопада 1998 р. виповнюється 80 років Листопадової національної революції в Галичині. Ця подія не лише привела до утворення Західно-української Народної Республіки, а й уможливила Акт злуки УНР і ЗУНР в єдиний державний організм.

Дана тема вже відображена як у працях дослідників міжвоєнного часу на західноукраїнських землях, так і емігрантів та сучасних істориків¹. Незважаючи на значний інтерес до цього питання, ряд його аспектів досі не став предметом ґрунтовного вивчення в українській історіографії, немає і фундаментальної узагальнюючої праці, присвяченої Листопадовій революції. Серед питань, не розроблених у науковій літературі, - роль і місце Українських січових стрільців (УСС) у листопадових подіях 1918 р. в Галичині, що є предметом нашого дослідження.

Створення в 1914 р. легіону Українських січових стрільців знаменувало відновлення збройної боротьби народних мас за волю України. Перед його командуванням одразу постало завдання як найефективніше використати свої можливості на благо українського народу. В ході тривалих дискусій стрільці дійшли висновку, що їх невелика чисельність (на початку війни - 2500 чол.) не дає змоги відігравати істотну роль у світовому конфлікті. Тому необхідно дочекатися сприятливих умов, зокрема, коли обидві воюючі сторони знесиляться, щоб тоді добиватися позитивного вирішення української справи. Щоб ці події не захопили зненацька, слід провести відповідну цілеспрямовану підготовчу роботу. Саме нею мав зайнятися легіон УСС, в якому була молодь, що мріяла про відбудову власної держави й об'єднання в ній всіх українських земель.

У роки першої світової війни, докладаючи багато зусиль для подолання різноманітних перешкод на своєму шляху, легіон перетворився в національну військово-політичну одиницю з українською мовою спілкування, власною символікою та термінологією, власними відзнаками. В його середовищі, незважаючи на фронтові умови, проводилася ідейно-політична, освітня та виховна робота, спрямована на реалізацію намічених завдань. Одним з її результатів, що, поряд з іншими чинниками, привів до Листопадової національної революції, стало формування своєрідної стрілецької ідеології, основними складовими якої були державна самостійність, соборність, опора на власний народ².

Почавши з визвольної ідеї передвоєнного стрілецтва, що тоді набувала конкретних ознак, УСС уже на початку 1915 р. усвідомили необхідність проведення систематичної діяльності, спрямованої на формування чітких світоглядних орієнтирів та пріоритетів. Стрільці поступово пере-

конувалися в утопічності сподівань на іноземну допомогу, тому шукали інші шляхи досягнення своєї мети. Протягом 1915–1916 рр. УСС дійшли остаточного висновку, що головним принципом створення української державності має бути ставка на власний народ (це переконання особливо зросло з початком революційних подій у Наддніпрянщині). Але щоб трудящі маси чітко усвідомили свою історичну місію та її реалізували, необхідна була організована сила, яка б допомогла їм осягнути таке складне завдання, її основою прагнули стати УСС. Мов самоєрідний локомотив, вони постійно підштовхували галицько-українське суспільство до рішучіших дій. І якщо гасло самостійної України у 1918 р. набуло серед українства краю більш, ніж у 1914 р., реальних рис і його глибше засвоїла українська політична думка, то це відбулося насамперед завдяки тому, що воно вдосконалювалося не тільки в теоретичному плані, а й шляхом збройної боротьби.

На переконання стрілецтва, "ідея, що їй у жертву кров пролита і життя видано, ніколи не вмирає і з історичною конечністю мусить побідити" -. Така думка була визначальною у стрілецькому середовищі й істотно впливала на настрої українського суспільства.

В першій половині жовтня 1918 р. Українські січові стрільці, які понад півроку перебували у Наддніпрянській Україні на запрошення Центральної Ради, змушені були на вимогу австрійського командування залишити її (основною причиною цього стала активна підтримка стрілецтвом національної державності на східноукраїнських землях) і перебралися на Буковину, де опинилися в нових для себе обставинах, що існували на теренах Австро-Угорської імперії. Стало очевидним, що остання наближається до свого розпаду, і її народи мають самі подбати про необхідність визволення західноукраїнських земель від австропольської заієжності і приєднання їх до Української держави. Для стрільців воно не було чимось новим, бо впливало з їхньої ідеології, неодноразово ними обговорювалося і зводилося до думки, що Україну можна будувати лише неподільну — "від Вісли аж по Чорне море..."⁴. Коли виконання цього завдання стало реальним, воно привернуло до себе увагу стрілецтва, зробилося головним імперативом його життя.

Деякі галицько-українські політики, побачивши, що Австрія не збирається виконувати свої обіцянки, зафіксовані в таємних статтях Брестського договору, розробляли шляхи самостійного розв'язання західноукраїнського питання. Так, К. Левицький зазначав, що наради, на яких обговорювалися питання про організацію адміністрації і війська, яке мало зайняти Львів і Східну Галичину для створення української державності, відбулися в серпні 1918 р. у Львові з ініціативи керівництва національно-демократичної партії⁵. Проте, як свідчать інші джерела, метою їх проведення було не стільки прагнення добитися політичної самостійності, скільки побоювання, що поляки захоплять Галичину і проголосять її частиною власної держави⁶.

У Львові у вересні 1918 р. було засновано таємний старшинський гурток, який спочатку складався головним чином з офіцерів-українців австрійської армії, а згодом називався Центральний Військовий Комітет (ЦВК). Його члени обстоювали автономію західноукраїнських земель у складі імперії і навіть мали намір (у разі згоди УСС) запропонувати очолити майбутню армію князеві В. Габсбургу (відомому також як Василь Вишиваний) — представнику правлячої в Австро-Угорщині династії, прихильнику українців. Вони ще сподівалися на допомогу Австрії в протистоянні з Польщею⁷. Тобто програма як учасників підготовчих нарад, згаданих К. Левицьким, так і членів щойно створеного таємного гуртка зводилася до запобігання можливій польській агресії.

До середини жовтня старшинський гурток працював безсистемно. Його члени розраховували, що легіон УСС вдасться легко перевести до

Львова, з допомогою стрільців створити військову організацію Східної Галичини, і таким чином зазіхання Польщі на неї стануть неможливими. Тому політичним організатором і головою військового комітету вирішили призначити представника УСС (по можливості, сотника Вітовського)⁸. Та цим задумам не судилося здійснитися.

Безпосередня підготовка до приходу до влади в краї українців розпочалася ще в період перебування легіону УСС в Наддніпрянській Україні. Так, у травні 1918 р. в Жмеринці відбулася стрілецька нарада (найімовірніше, під керівництвом сотника Вітовського), на якій обговорювалося політичне майбутнє Східної Галичини, її учасники, наголошуючи на тому, що Австрія вводить в оману українців і віддає Галичину полякам, підкреслювали, що доведеться власними силами визволяти край, але слід визначити час і спосіб дій⁹.

Водночас, незважаючи на те, що легіон УСС становив порівняно добре організовану та вишколену збройну частину, в ньому не вистачало бійців для здійснення такої акції. Австрійське командування протязгом війни не тільки не давало змоги збільшити чисельність легіону, а й навіть поповнювати втрати, яких він зазнав (під час перебування на Буковині в ньому налічувалося 1300–1500 чол.¹⁰). Тому стрільці сподівалися на поповнення своїх лав за рахунок українців з австрійської армії та українського населення краю, а також на допомогу наддніпрянців¹¹. Зокрема, Д. Вітовський планував призначити поручника УСС Ж. Б. Олексина командантом (військовим керівником) Бережанської округи, враховуючи знання ним цієї місцевості і те, що поблизу Бережан був розташований австрійський відділ, яким командував у той час останній і в якому служило багато українців¹².

Трохи згодом, наприкінці серпня 1918 р., той же Вітовський, інструктуючи четаря УСС Є. Рабія, який разом із четою стрільців вирушав до старшинської школи в м. Кам'янку Струмилову, що на Львівщині, наголошував, щоб він постійно контактував з місцевою українською громадою¹³. УСС підтримували зв'язки з деякими політиками у Львові, особливо тими, які виявили ініціативу в боротьбі за українську державність.

Переїхавши на Буковину, УСС ще наполегливіше стали готуватися до майбутнього виступу, всіляко намагаючись перевести легіон до Львова, де б він мав більше можливостей для організаційної та політичної діяльності. Проте цього не змогли добитися ні українські політики, ні В. Габсбург. У всіх частинах легіону проходили наради, на яких обговорювали загальнополітичну ситуацію та завдання УСС. 9–10 жовтня у Чернівцях відбулося кілька засідань гуртка, який об'єднував 10–12 стрілецьких старшин і підстарший. Вони обговорювали план наступних дій¹⁴.

На жаль, деталі цих засідань, як і персональний склад гуртка, — нам невідомі. Але, очевидно, це було керівне ядро, котре визначало політичну стратегію УСС, бо одразу після засідань підхорунжого Д. Палива, який також брав у них участь, направили до Львова для роботи у ЦВК. Проходили також наради старшин, підстарший та стрілецьтва¹⁵. Вони відбувалися таємно від В. Габсбурга, якому стрільці хоч і симпатизували, проте не довіряли справи, пов'язаної з долею краю, тим більше, що майбутня акція мала як антипольський, так і антиавстрійський характер. Не розкривати УСС своїх планів і деяким старшинам, зокрема, сотникові О. Микиті, котрий дотримувався австрофільських поглядів.

На відміну від стрілецьтва гатицько-український політичний провід, сподіваючись, що Австрія передасть українцям їхні землі, не робив ніяких кроків всупереч інтересам імперії, підтримуючи її до останніх днів існування. Про це свідчило і збереження Українською Національною Радою (новим вищим представницьким органом, передбаченим ма-

ніфестом цісаря від 16.X. 1918 р. про перебудову Австрії на принципах федерації) правничо-державних зв'язків Української держави, проголошеної 19.X.1918 р. на західноукраїнських землях, із агонізуючою Габсбурзькою династією. Таке рішення УНРади викликало величезне невдоволення значної частини галицько-українського суспільства, зокрема УСС, які вимагали негайного об'єднання всіх українських земель в одній державі¹⁶.

Стрілецьтво, незважаючи на те, що тодішній фактичний командант легіону В. Габсбург надіслав напередодні засідання УНРади К. Левицькому телеграму, в якій просив "проголосити самостійне королівство у вірності династії і скіпетрові цісаря Карла"¹⁷, залишилося вірним ідеалам самостійної соборної України. Поручник УСС В. Старосольський підкреслював: "Настрій стрілецтва, старшин і мужви (рядових, -- М. Л.) супроти рішення з 18 і 19.10 був просто бунтарський. Усі домагалися проголошення з'єднання з Великою Україною".

Стрільці були переконані, що ці рішення є політичне компрометуючими, спрямованими проти волі всього суспільства, і не мають ніякого виправдання. Вихід з ситуації вони бачили тільки один: скасування згаданих рішень, негайне об'єднання з Великою Україною. Резолюції з такими вимогами ухвалювали збори сотень і надсилали керівництву УНРади¹⁹. Окремі стрільці брали участь і в студентських вічах, де обговорювали питання можливої боротьби за владу в краї²⁰.

24 жовтня 1918 р. в Чернівцях, у розташуванні вишколу (підрозділ, основним завданням якого було військове навчання новобранців і тих стрільців, які поверталися до легіону після хвороб та поранень), відбулися збори старшин УСС, на яких обговорено тодішнє становище Австрії і політичну ситуацію. Було прийнято резолюції, в яких зазначено, що безпосередньою метою національних змагань є соборна, вільна, самостійна Українська Республіка²¹. Це рішення стало своєрідним підсумком дискусій, які вело стрілецьтво.

На тих же зборах йшлося про підготовку до збройного виступу. В зв'язку з цим постало питання про керівника майбутньої акції, бо стрільці різко виступили проти кандидатури Габсбурга, не бажаючи через нього ускладнювати стосунки з Антантою²². Учасники зборів висловилися за обрання командантом легіону сотника Д. Вітебського, якого підтримали і стрільці. Але оскільки він мав відбути до Львова, щоб очолити Центральний Військовий Комітет, на цю посаду обрали сотника УСС О. Букшованого²³. Згаданим рішенням УСС розірвали навіть формальні зв'язки з австрійською владою.

Діяльність ЦВК поживалася з приходом туди в першій половині жовтня представників стрілецтва поручника В. Старосольського, сотника Н. Гірняка, підхорунжого Д. Палива та інших. Завдяки їх впливові комітет вирішив "боротися під знаменом соборної України"²⁴. Особливо слід відзначити Д. Паліва. Прибувши до Львова 12 жовтня 1918 р. та перебравши на себе функції організаційного референта, він поклав край безплідним нарадам і насамперед розробив план діяльності ЦВК. Його основними складовими були: встановлення зв'язків з усіма місцевостями краю та поділ останнього на округи; підготовка населення до майбутньої акції; призначення повітового та місцевого керівництва повстанням; налагодження контактів з військовими частинами, де українці становили більшість²⁵. Д. Палів, власне, започаткував цілеспрямовану підготовку до майбутнього виступу, котру здійснювали з його безпосередньою участю.

Незважаючи на вкрай обмежений час та на деякі несприятливі обставини, зокрема, протидію австрійських властей та відсутність сотника Вітовського, котрого затримували у Чернівцях Габсбург, ЦВК і особисто Д. Палів провели велику роботу, їм вдалося налагодити орга-

нізаційні зв'язки з провінцією, де в більших містах створено окружні військові команди, котрі в ході революційних подій стали організаційними центрами. Встановлено контакти з деякими військовими частинами, де була більшість українців. Певних результатів досягнуто і в Львові, де готували свідомих українських вояків для майбутнього виступу.

Загалом приблизна кількість українських регулярних військ, на які можна було розраховувати, становила майже 2400 жовнірів і 60 старшин²⁶. За ініціативою Д. Палива була створена розвідувальна служба, яка діяла перед повстанням і під час його здійснення²⁷. Але всіх необхідних заходів здійснити не вдалося, що негативно позначилося на ході національної революції.

Д. Паліїв, аналізуючи згодом діяльність ЦВК, зазначав, що навіть якби там перебували не прості люди, а генії, то і їм не вдалося б за п'ятнадцять днів зробити те, що було занедбано за всю війну або хоч би від часу революції у Великій Україні²⁸. І можна зрозуміти гіркоту слів Палива, бо саме він задовго до вирішальних подій пропонував розпочати підготовку до них, але його не підтримало українське політичне керівництво.

Легіон УСС також готувався до боїв. Накопичували запаси зброї, боєприпасів, аmunіції, підготовляли списки австрійських складів, розташованих на півночі Буковини та в східних повітах Галичини, які планували захопити. Відбулися переговори з представниками київських січових стрільців щодо координації дій, співпраці та взаємодопомоги²⁹. Частина стрільців прибула до Львова для надання допомоги ЦВК та в провінцію для організації переходу влади. В окремих повітах стрільці проводили військові навчання місцевої молоді, яка також мала взяти участь у майбутніх подіях³⁰. Отже, стрілецьтво розуміло свою роль у наступних важливих для української справи подіях.

29 жовтня до Львова прибув сотник Д. Вітовський, який уже наступного дня на засіданні ЦВК взяв на себе функції керівника майбутньої акції (з 27 жовтня їх виконував поручник П. Бубела). Відтоді, незважаючи на те, що дата виступу не була відома, ЦВК почав працювати як військовий штаб з підготовки повстання. Поляки, які мати значно більші кошти, ніж українці (якщо останні витратили на організацію повстання 9000 крон, то поляки - 100000 крон і 50000 франків), майже не криючись від австрійських властей, також готувалися до захоплення влади³¹.

31 жовтня приблизно о 6 годині ранку члени ЦВК дізналися, що австрійський намісник у Галичині отримав наказ з Відня "передати владу тому, хто має силу і хто по неї перший зголоситься"³². Невдовзі вони прочитали у вранішніх польських газетах, що 1 листопада до Львова прибуває з Кракова Польська ліквідаційна комісія для встановлення влади на території Східної Галичини³³. Стало очевидним, що необхідно негайно починати рішучі дії. Але замість цього українське керівництво продовжувало радитися з представниками Габсбурзької імперії. Наслідком цих нарад стало рішення австрійського уряду, що виглядало як глузування над українцями: за кілька годин до повстання їм обіцяли місця урядовців у деяких староствах, повітових фінансових установах, а також, за наявності відповідних спеціалістів, і на залізницях та в судах³⁴.

У той же час у Львові галицька делегація УНРади, незважаючи на те, що напередодні почула від Д. Вітовського запевнення про готовність негайно почати військову акцію, просила австрійського намісника графа Гуйна передати владу саме їй, а не полякам. Однак у відповідь почула відмову та обіцянки (як виявилось згодом, тоді ж намісник запевнив делегацію Польської Військової Організації, що найближчим часом передасть їй владу в краї)³⁵.

Зібравшись після цього на чергову нараду з участю членів ЦВК, галицька делегація вирішувала, що робити далі: чекати інформацію з Відня від президії УНРади, стежити, що зроблять поляки, чи негайно брати владу в свої руки? К. Левицький вважав, що слід почекати вказівок з Відня. Проти такої позиції рішуче виступив Д. Вітовський, який від імені комітету заявив, що до військового перевороту все підготовлено і вже неможливо його відкласти, бо завтра українці будуть безсилі, оскільки поляки мають перевагу. "Справа може вдатися тільки зараз, — підкреслив сотник Вітовський. - - Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра візьмуть його напевно поляки"³⁶. Така рішучість і впевненість провідника майбутнього виступу змусила навіть тих учасників наради, які досі вагалися, погодитися з його аргументами.

Почалися останні приготування до збройного повстання. До речі, члени ЦВК, вважаючи, що не мають права допустити, аби Львів і Східна Галичина перейшли до поляків без належного спротиву українців, безпосередньо готувалися до виступу, як тільки дізналися про намір Польської ліквідаційної комісії взяти владу в краї, не чекаючи дозволу УНРади³⁷. Зокрема, було вирішено встановити владу у Львові та краї в ніч з 31 жовтня на 1 листопада, вироблено план захоплення міста, а також реорганізовано ЦВК в Українську Генеральну Команду (УГК). До неї ввійшли: сотник УСС Д. Вітовський, отаман УСС С. Горук, поручники УСС Б. Гнатевич та І. Цьокан, поручник П. Бубела, четар Іванчук і підхорунжий УСС Д. Паліїв³⁸. Це свідчило, що керівництво повстанням було довірене головним чином представникам стрільцтва — сили, яка мала найбільший авторитет на західноукраїнських землях і була найкраще готова саме до такого перебігу подій.

Водночас вживали заходів для організації виступів у краї. 31 жовтня до всіх повітових центрів на ім'я раніше призначених командантів або відомих українських громадян зі Львова було надіслано наказ за підписом Д. Вітовського із вимогою в ніч з 31 жовтня на 1 листопада взяти владу українцям. Після цього на місцях залишити відповідно до потреби сильну зачугу, а решту вояків направити у Львів, а в разі необхідності — в сусідні повіти³⁹.

Того ж дня о 19 годині в Народному Домі відбулося останнє перед виступом засідання УГК, в якому взяли участь понад 100 чол., зокрема майже 40 старшин⁴⁰. Його вів Д. Вітовський. У короткій промові він охарактеризував міжнародне політичне становище і ситуацію в краї, накреслив завдання, поставлені перед українським військом, та повідомив, що УГК має лише 1400 вояків та 60 старшин⁴¹. Його виступ був неоднозначно зустрінутий присутніми. Значна їх частина засумнівалась, чи вдасться здійснити повстання, а деякі навіть пропонували відкласти його на тиждень і за цей час добре підготуватися.

Однак Д. Вітовський нагадав, що Польська ліквідаційна комісія вже наступного дня прибуде до Львова, щоб негайно встановити свою владу, а в провінцію вийхали кур'єри з наказом про взяття українцями влади. "Мусимо зайняти Львів цієї ночі, — заявив він. — Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в нашій краї, навіть хоч би прийшлося її завтра утратити"⁴². Після цього учасники засідання остаточно з'ясувати деталі виступу, який було призначено на 4 годину ранку.

В ході повстання за оперативним планом було нейтралізовано німецькі й угорські військові частини, а також обеззброєно польських солдатів і офіцерів Львівського гарнізону. Вдалося зайняти основні адміністративні центри та інтернувати там австрійського намісника графа Гуйна і військового командувача генерала Пфедфера. Захоплено міську ратушу, на якій за наказом сотника Вітовського вивісили український прапор, пошту, телеграф, вокзати, склади⁴³. Львів опинився в руках українців. 1 листопада 1918 р. приблизно о 7 годині ранку Д. Вітовський

доповів К. Левицькому як тодішньому голові делегації УНРади, що українські війська "зайняли Львів і обсадили всі державні установи без проливу крові і взагалі без жертв"⁴⁴.

Невдовзі в місті з'явилися прокламації за підписом УНРади, в яких зазначалося: "Український Народе! Голосимо Тобі святу вість про Твоє визволення з вікової неволі. Віднині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави..."⁴⁵. Тоді ж Д. Вітовський повідомив Раді Міністрів у Києві: "Зайнятий українськими військами Львів складає поклін Києву, столиці всієї України"⁴⁶. Більш-менш успішно проходив цей процес і в провінції.

Активну участь у першолистопадових подіях взяли представники УСС, хоча лише окремі з них мали змогу перебувати тоді у місті. Зокрема, величезну роль у повстанні відіграла УГК, яка була фактично стрілецькою, в тому числі поручник І. Цьокан, який домовився з австро-німецькими та мадярськими куренями про їх нейтралітет, що позитивно вплинуло на перебіг подій.

Не менш важливою була роль поручника Г. Труха, який керував захопленням будинку австрійського військового командування та взяттям у полон командувача генерала Пфедфера, а також четаря С. Левицького, який зі своїми вояками зайняв казарму по вулиці Місіонерській⁴⁷. Деякі січові стрільці, зокрема вістун Паньківський, стрільці Л. Гец та М. Пачовський, виконали почесну місію — вивісили український прапор на вежі міської ратуші. Загалом тієї ночі у Львові було щонайменше тридцять січових стрільців.

Активно діяли УСС і в провінції, де часто саме завдяки їм вдавалося добитись успіху (див. додаток). Проте основне завдання легіону УСС полягало в обороні Львова як основного адміністративного, політичного та культурного центру, бо володіння ним вирішувало долю всього краю. Не випадково делегація УНРади визнала стрілецьку формацію за "основу і зав'язок національної збройної сили Української держави"⁴⁸. Тому в наказі УГК команді УСС, поряд з повідомленням про запланований збройний виступ, зазначалося: "Всі частини УСС мають переїхати у Львів..., не гаючи ані хвилини часу. Якщо роблено труднощі в доставі поїздів, належить такі опанувати силою..."⁴⁹.

Кур'єр з цим наказом прибув до Чернівців в ніч на 1 листопада, але командування легіону тоді перебувало поза містом, на святкуванні 2-ї річниці Гуцульської сотні. Тому наказ передали тодішньому командантові легіону сотникові Букшованому тільки вранці 1 листопада⁵⁰. Коли стрільці дізналися про переїзд до Львова, вони дуже зраділи, прагнули якнайшвидше потрапити у столицю Галичини⁵¹. Але сталося непоправне: командування легіону замість того, щоб захопити будь-який поїзд і направити УСС до Львова, де вирішувалася доля краю, наказало спочатку завантажувати у вагони продовольство й амуніцію, що призвело до втрати дорогоцінного часу.

Керівники УСС самовпевнено сподівалися на сприятливий розвиток львівських подій. Навіть серед частини стрілецьтва виникла думка, щоб залишитися на Буковині для захисту її від румунів⁵². Від'їзд до Львова відкладався ще й тому, що командування легіону не вживало рішучих заходів проти залізничників-неукраїнців, які відверто саботували роботу залізниці⁵⁴.

Замість 1 листопада перша частина УСС — 4 сотні піхоти, 1 сотня кулеметників і 1 чета гранатометників та мінометників — загалом приблизно 800 чол. під командуванням сотника О. Букшованого-виїхала з Чернівців тільки в середині наступного дня і прибула до Львова лише в другій половині дня 3 листопада. В ніч на 4 листопада прибула решта легіону — дві сотні піхоти і сотня кулеметників⁵⁸. На цей час поляки вже вели запеклі бої на вулицях міста, поступово перехоплюючи ініціативу в свої руки.

Згідно з планом УГК, УСС мали прибути до Львова 1 листопада і організувати оборону міста, зокрема його найважливіших об'єктів, запобігти передислокації поляків, а тим часом об'єдналися б розрізнені українські сили та прийшла б допомога з провінції. Ситуація, коли УСС вчасно не прийдуть, навіть не передбачалася⁵⁶. Але сталося інакше. Ініціатива була втрачена. Два дні запізнення стрілецького легіону стали фатальними для всієї української справи і, особливо, для УСС, які чотири роки йшли до омріяної мети, а у вирішальний момент не зуміли повноцінно вплинути на перебіг подій.

Що ж спричинило таке становище? Певною мірою воно було зумовлене трагічною випадковістю. Однак існували й глибинні причини. Насамперед, це численні втрати серед стрільців у роки війни. За даними відомого військового історика З. Стефаніва, з 1914 по 1918 р. УСС втратили майже 400 чол. вбитими, 1400 пораненими і 2000 полоненими⁵⁷. Часто це були найкращі старшини і стрільці. Зокрема, в боях на Лисоні та під Потуторами на Тернопільщині восени 1916 р. легіон втратив майже всіх найвипробуваніших учасників передвоєнного стрілецького руху та карпатських боїв, носіїв стрілецького духу, основну ідейно-моральну, політичну і бойову силу УСС. Їх не могли замінити молоденькі новобранці та старшини-українці з австрійської армії, котрі нерідко не розуміли ідеології, мети і завдань легіону УСС.

Негативно позначилися на результатах повстання політика австрійського командування щодо постійного обмеження кількісного складу легіону і тривала відсутність УСС в краї, пов'язана з перебуванням у Наддніпрянській Україні, їх багатокілометрова віддаленість від Львова у вирішальний момент. Не знайшлося серед стрільців і лідера, який повноцінно змінив би Д. Вітовського після його від'їзду до Львова для керівництва ЦВК, бо сотник О. Букшований не відповідав цим вимогам.

Помилкою було й те, що українське політичне керівництво не дозволило стрілецтву свого часу створити таємну військову організацію, яка об'єднала б вояків-українців австрійської армії, її відсутність була однією з головних причин неуспіху українців. Не зуміли добитись українські політики і своєчасного переведення легіону УСС з Буковини до Львова, що могло мати істотне значення в ході Листопадової національної революції.

Такими є основні причини військових невдач галицьких українців, які були безпосередньо зв'язані з стрілецьким легіоном.

Водночас незаперечним є той факт, що без легіону УСС не було б Листопадового зриву, який відбувся завдяки діяльності ЦВК, а не політиків. "Ані Президія, ані велика більшість членів УНРади не бажали собі такого перевороту, — визнавав один з її діячів В. Охримович, -- ...був він свідомим і наміреним почином тайного гуртка, що ...назвав себе "Військовим Комітетом"⁵⁸. Значна кількість українських політиків ставилася до збройного виступу негативно. Цим, очевидно, і пояснюється візит майже всіх українських провідних політиків до Відня, де вони вели безрезультатні переговори та консультації з австрійським урядом, і першолистопадові події відбулися без їх участі й навіть несподівано для них⁵⁹.

Ні УНРада, ні її львівська делегація, за винятком окремих діячів, не мали ніяких контактів з ЦВК. І навіть ті політики, які більш-менш прихильно ставилися до планів військових, у вирішальний момент — під час здійснення акції — пішли додому спати⁶⁰. Що ж до ЦВК—УГК, то найактивнішими там були УСС.

Таким чином, незважаючи на значну віддаленість від Львова, стрільці завдяки вирішальній участі своїх представників — підхорунжого Д. Паліїва, якого сучасники називали "організаційним мозком" та "конструктором-архітектором" першолистопадових подій⁶¹, сотника Д. Ві-

товського, керівника ЦБК— УГК, отамана С. Горука, начальника штабу УГК, поручників І. Цьокана, В. Гнатевича та багатьох інших стали активними учасниками Листопадової національної революції в Галечині та творцями української державності на західноукраїнських землях. При цьому слід пам'ятати, що революція була результатом тривалої підготовчої діяльності, чільне місце в якій відіграли УСС. Звичайно, якби не прикрий випадок, пов'язаний із затримкою стрільців у Чернівцях, підсумки визвольних змагань могли стати іншими. Проте цей факт не применшує ролі стрілецького легіону. Більше того, він переконливо засвідчує необґрунтованість будь-яких суджень про те, що створення і діяльність легіону УСС були недоцільними.

Без загартування, яке пройшли стрільці, без патріотичного піднесення, притаманного їм, Листопадова національна революція 1918 р. в Галичині була б неможливою, її величезною мірою виплекало і підготувало стрілецьке середовище, і вона стіла тріумфом стрілецької ідеї, логічним результатом чотирирічної боротьби Українських січових стрільців.

Можливо, поразка західних українців у визвольних змаганнях з поляками була заздалегідь зумовленою, бо тоді тривала боротьба між 3,5 млн. українців Східної Галичини та 18 млн. поляків (Наддніпрянська Україна через ряд обставин не змогла допомогти галицьким українцям). До того ж, як показали наступні події, європейські держави не прагнули бачити Україну своїм повноцінним партнером, щоб, очевидно, не мати потенційного конкурента. Однак головне, що були люди, які мріяли визволити Західну Україну від іноземного поневолення та об'єднати її з Наддніпрянською Україною, окреслили етнографічні кордони української нації, врятувавши національну гідність українців.

ДОДАТОК

Участь Українських січових стрільців у підготовці та встановленні влади в деяких місцевостях Галичини та Буковини у жовтні — на початку листопада 1918 р. * ⁶²

№ п/п	Дата	Місце події	Зміст діяльності	Виконавці
1	Жовтень	Яворів	Військове навчання молоді	Окремі старшини і підстаршини УСС
2	Друга половина жовтня	Золочів	Налагодження контактів з місцевими таємними комітетами	Те ж
	Те ж	Косів	Організація наради з питань майбутнього збройного виступу; прийняття від місцевих українців присяги на вірність Україні	Сотник Н. Гіряк
		Відень	Участь у створенні української військової організації, яка мала сприяти поверненню вояків-українців до краю, та для керівництва українським військовим рухом у Відні	Поручник Д. Катамай
	Друга половина жовтня - листопада	Кам'янка Сгрумилова	Створення таємного "Військового комітету"; роззброєння старшинської школи; організація взяття влади у місті; відправка добровольців на допомогу Львову	33 стрільці, серед яких: четарі Прокопів, Рабій, Черевко; хорунжі Назарович, Шепарович; підхорунжі Береза, Гладзінський, Гула, Лісовець, Меркун та ін.

№ п/п	Дата	Місце події	Зміст діяльності	Виконавці
6	Друга половина жовтня	Косів і Косівський повіт	Організація повітової Національної Ради; організаційна робота в повіті; підготовка та взяття влади	Сотник Н. Гірняк, стрільці - вихідці з Косівщини
7	Кінець жовтня - листопада	1 Матіївці Коломийського повіту	Організація таємного гуртка; роззброєння польських вояків; організація взяття влади в Матіївцях та навколишніх селах	Стрільці Ф. Рибак та А. Юрашук
8	Кінець жовтня - листопада	4 Березани і Березанський повіт	Керівництво організацією взяття влади	Сотник Ж. Б. Олексин
9	26-31 жовтня	Станіслав	Встановлення контактів між ЦВК і вояками-українцями, що перебували в Станіславі	Підхорунжий М. Заклинський
10	28 жовтня	Замостя	Встановлення контактів між ЦВК і вояками-українцями	Підхорунжий В. Мурович
11	31 жовтня	Коломия	Передача наказу про повстання та про необхідність направлення допомоги у Львів	Ті ж
12	31 жовтня - листопада	Монастириськ та навколишні села - Борині, Користярівці, Нижнів	Роззброєння австрійських залог, організація взяття влади, направлення добровольців на допомогу Львову	Поручник Рибак, хорунжий Кардаш, підхорунжий Радновський, десятник Дверницький, стрільці М. та Н. Рибак
13	31 жовтня - листопада	Яворів	Організація роззброєння жандармерії та взяття влади	Хорунжий М. Хархаліс
14	31 жовтня - листопада	Рогатин	Організація роззброєння двох куренів малярської жандармерії та взяття влади	Хорунжий І. Поритко
15	1 листопада	Ланчин	Участь у взятті влади	Десятник Ю. Шкрумеляк
16		Станіслав	Організація взяття влади	Підхорунжий В. Мурович
17		Копиченці	Те ж	
18		Стрий		Підхорунжий Б. Лотоцький
19	1-2 листопада	Підволочиськ	Керівництво організацією взяття влади, роззброєння частини австрійського війська	Ст. десятник І. Кучмак, десятник Хабурський
20	1-2 листопада	Самбір	організацією	Підхорунжий М. Савчин
21	2 листопада	Галич	організацією	Десятник В. Мирон
22			Керівництво взяття влади	
22			Керівництво взяття влади	Стрільці під керівництвом поручника М. Девосира
23	3 листопада	Залізниця Ходорів - Львів	Роззброєння австрійського полку при переїзді УСС з Чернівців до Львова	Легіон УСС
			Розповсюдження листівок із закликом ставати до лав українського війська та йти на допомогу Львову	

№ п/п	Дата	Місце події	Зміст діяльності	Виконавці
24	3 листопада	Станція Юрківці, на шляху Городенка— Коломия	Взяття влади	2-га сотня УСС під керівництвом хорунжого В. Калини
25	Кінець жовтня — початок листопада	Дрогобицький повіт	Роззброєння австрійських військ та участь у взятті влади	Поручник Індишевський, підхорунжий Шипайло та ін.
26	Початок листопада		Роззброєння кількох австрійських полків	Снятии Стрільці УСС під керівництвом сотника О. Семенюка
27	Те ж			Окремі стрільці
28		Ст. Неполоківці, с. Оршівці на Буковині	Взяття влади	
29		Новоселиця на Буковині	Регулювання потоку російських військовополонених, які поверталися додому	Сотня УСС
		Вижниця на Буковині	Організація взяття влади	Підрозділ УСС
30		Чортків	Те ж	Стрелець УСС В. Орбко
31		Теребовля	Участь у взятті влади	Підхорунжий М. Розлуцький
32		Миколаїв, Щирець	Організація добровольців на допомогу Львову	Хорунжий М. Опока
33		Золочів	Командування Золочівським військовим округом	Сотник І. Цьокан
34		Борислав	Участь в облозі міста	Чета УСС
35		Кути, Бучач	Організація взяття влади	

¹ П а л і ї в Д. Листопадова революція: 3 моїх споминів. — Львів, 1929; Левицький К. Великий Зрив. — Львів, 1931; К у з ь м а О. Листопадові дні 1918 р. — Львів, 1931; Ц е г е л ь с ь к и й Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопада 1918 р. — Нью-Йорк; Філадельфія, 1960; Г у ц у л я к М. Перший листопад 1918 року на Західних Землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. — Ванкувер, 1973; К а р п е н к о О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Укр. іст. журн. — 1993. — №1. — С. 16—29; Л и т в и н М., Н а у м е н к о К. Історія ЗУНР. — Львів, 1995 та ін.

² Детальніше про це див.: Л а з а р е в и ч М., Л а з а р е в и ч Н. Національно-політична діяльність Українських Січових Стрільців у 1914 -- на початку 1917 рр. // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Щорічник. — Тернопіль, 1998. — С. 19—31.

³ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, від. рукописів, ф. 9, спр. 4352.

⁴ ЦЦІА України у Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 231, арк. 68 зв.

⁵ Л е в и ц ь к и й К. Великий Зрив... — С. 92.

⁶ Р - к и й І. Спомини львівських падолистових днів 1918 р. // Український Скиталець (Ліберець). -• 1920. — №1. — С. 6; Ц е г е л ь с ь к и й Л. Від легенд до правди... — С. 25, 32—33; К р е з у б А. Нарис історії українсько-польської війни 1918—1919. - Львів, 1933. - С. 28.

⁷ Р к и й І. Спомини... — С. 7—8.

⁸ Там же. — С. 6; К р и п ' я к е в и ч І., Г н а т е в и ч Б., С т е ф а н і в З. та ін. Історія українського війська. — Львів, 1992. — С. 466.

- ⁷ Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 270.
- ⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 2; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 130; Ріпечький С. Українське Січове Стрілецьтво: Визвольна ідея і збройний чин. — Нью-Йорк, 1956. — С. 203; Українські Січові Стрільці 1914—1920. — Львів 1991. — С. 129.
- ¹ ЦДІА України у Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 231, арк. 31 зв. — 33; Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 270.
- ¹² Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 270.
- ³ Там же. — С. 311—312.
- ⁴ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 14.
- ⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 3, 5, 6; Пеленський Д. Осінь 1918 р. // Историчний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р. — Львів, 1933. — С. 77.
- ¹⁶ Долинський Д. Крик життя: Боротьба Українського Народу за волю й незалежність // Серед бурі. Літературний збірник. — Львів, 1919. — С. 267; Левицький К. Великий Зрив... — С. 116—117.
- ¹⁷ Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 15.
- ⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 3.
- ⁹ Там же, арк. 5.
- ²⁰ Заclinський М. "А ми тую стрілецьку славу збережемо": Спомини з визвольної війни. — Львів, 1936. — Ч. 2. — С. 71.
- ¹ Ріпечький С. Назв, праця. — С. 205.
- ² Р-кий І. Спомини... №. — С. 8—9.
- ²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 6—7.
- ²⁵ Р-кий І. Спомини... №. — С. 9.
- ²⁵ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 14—16, 23—24.
- ²⁶ Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. таін. Назв, праця. — С. 466; Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 20, 23—25.
- ²⁷ Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 179, 232—233.
- ²⁸ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 24.
- ²⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 7—8; Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 27—28.
- ³⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 7; Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 233, 280, 399.
- ¹ Oborona Lwowa 1—2 listopada 1918. Relacje uczestników. — Lwów, 1933. — S. 67, 291—294; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 55; Карпенко О. Назв, праця. — С. 20.
- ² Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 28, 32.
- ³ Діло. — 1918. — 1 лист.
- ⁴ Левицький К. Великий Зрив... — С. 132—135; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 52—54.
- ⁵ Левицький К. Великий Зрив... — С. 128—131; Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецьтва. — Львів, 1990. — С. 66.
- ⁶ Левицький К. Розпад Австрії і українська справа // Воля. — Відень, 1920. — Т. 3. — Ч. 2. — С. 58; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 50—51.
- ⁷ Діло. — 1928. — 1 лист.
- ⁸ Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. таін. Назв, праця. — С. 469.
- ⁹ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 33—37.
- ¹⁰ Р-кий І. Спомини... — №. — С. 5; Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 38.
- ⁴ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 37; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 59.
- ² Заclinський М. "А ми тую стрілецьку славу збережемо"... — С. 75.
- ⁶ Діло. — 1918; — 3 лист.; Пачовський М. Вивішення прапору // Наш Львів: Ювілейний збірник, 1252—1952. — Нью-Йорк, 1953. — С. 150.
- ⁴ Левицький К. Великий Зрив... — С. 136.
- ⁴³ Діло. — 1918. — 2 лист.
- ⁴⁶ Діло. — 1918. — 5 лист.
- ¹ Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 86—90, 200—201.
- ⁶ Діло. — 1918. — 1 лист.
- ⁶ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 35.
- ³ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 8—9; Пеленський Д. Осінь 1918 р... — С. 77.
- ¹ Пеленський Д. Осінь 1918 р... — С. 77.
- ² Там же. — С. 77—78.
- ³ ЦДІА України у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 14, арк. 10, 11, 16; ф. 309 т, оп. 1 т, спр. 1198, арк. 20.
- ⁴ Каліна В. Курінь смерті УСС: Спогади старшини. — Львів, 1936. — С. 38;
- Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 131—132; Пеленський Д. Осінь 1918 р... — С. 77—79.
- ¹ Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. таін. Назв, праця. — С. 475—476; Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р... — С. 132—133, 141.
- ³⁶ Паліїв Д. Листопадова революція... — С. 43—44.

⁵⁷ Стефанів З. Історія українського війська // Київська старовина. — 1992. — №. - С. 81.

⁵⁸ Діло. — 1928. — І лист.

⁵⁹ Там же; Цегельський Л. Від легенд до правди... — С. 23.

⁶⁰ Цегельський Л. Від легенд до правди... — С. 45, 47.

⁶¹ Гуцуляк М. Перший Листопад... - С. 13- 14, 178.

Дані неповні.

⁶² Підготовлено за даними: ЦДІА України у Львові, ф. 353 т., оп. 1, спр. 7, арк. 142; Діло. — 1928. — 1 лист.; За волю України: Історичний збірник УСС. 1914— 1964. — Нью-Йорк, 1967. - С. 451, 535—537; Гуцуляк М. Перший Листопад... — С. 156—159, 270— 283, 311- 400; Карпенко О. Назв, праця. — С. 23; Пеленський Д. Осінь 1918 р... — С. 79; Островерха М. Соняшний фрагмент // Літопис Червоної Калини (далі — ЛЧК). — 1934. — №. — С. 15; Дем'янчук М. Роззброєння старшинської школи в Камінці Струмиловій 1.XI.1918 р. // ЛЧК. — 1933. — №. — С. 3—4; Гордієнко В. Українська Галицька Армія. — Львів, 1991. — С. 37; Т. К. З листопадових днів в Чорткові // ЛЧК. -- 1935. -- №. — С. 16; Горбовий М. Встановлення української влади // ЛЧК. — 1935. — №. — С. 8; Заclinський М. "А ми тую стрілецькую славу збережемо"... — Ч. 2. — С. 71—73; Проць І. Віденський фрагмент // Український Скиталець. — 1922. — №1. — С. 32; Золочівське Слово. — 1918. - 23 лист.; Каліна В. Курінь смерті УСС. — С. 36— 38; Калічскі І. Записки четаря (спомин 1918- 1919). - Львів, 1931. - С. 15—25, 34-35; Островерха М. Грозна калини в Українських Січових Стрільців. — Нью-Йорк, 1962. — С. 129— 130; Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918— 1919. — С. 87; Гірняк Н. Львів у воєнних роках 1914— 1918 // Наш Львів: Ювілейний збірник 1252— 1952. — С. 143; Бережанщина у спогадах емігрантів. — Тернопіль, 1993. — С. 152— 159.